

Tüskés Anna: „en-nemzetem külhoni híre-sorsa”. Fejezetek a 20. századi francia–magyar irodalmi kapcsolatok történetéből

Irodalomtörténeti füzetek 183

Budapest: Reciti Kiadó, 2020, 383 l.

VÖRÖS Imre

ELTE Bölcsészettudományi Kar, Francia Nyelvi és Irodalmi Tanszék, professor emeritus

ORCID: 0009-1005-8559-1923

Tüskés Annának az Irodalomtörténeti Füzetek 183. kötetében közölt nyolc tanulmánya a szerző széles körű érdeklődéséről és módszertani gazdagságáról tanúskodik. Van köztük olyan írás, amely témájának számszerű áttekintésével foglalkozik, más tanulmányok egy-egy alkotónak frissen előkerült írásait illesztik be a már ismert életpályába, ismét máskor tömör, de meggyőző portrét rajzolnak meg egy íróról, fordítóról. Szerepel a tanulmányok között olyan elemzés is, amely a kiválasztott író pályafutásának egy rövid, de fontos szakaszát közelíti meg. A lényeg az, hogy bármelyik témát, bármelyik feldolgozási módszert válassza is, Tüskés Annának mindig sikerül lekötnie az olvasó figyelmét.

Az irodalmi élet jelenségeinek számszerű, mintegy statisztikai megközelítését képviseli a *Kvantitatív áttekintés a két irodalom „sikeres” szerzőiről* szóló tanulmány, amely számba veszi egyrészt a francia nyelvterületen a 20. században sikeres magyar írókat, költőket, fordítókat és kiadókat, másrészt az ugyanezen időszakban magyar nyelven megjelent francia írókat, költőket, fordítókat, kiadókat, továbbá a színházi bemutatókat és filmeket, 2000-rel bezáróan. „A »siker« alapegységének a francia nyelven megjelent önálló könyvet vettem, s figyelmen kívül hagytam az antológiákban, időszaki kiadványokban megjelent franciából fordított műveket, művészleteket.” (17.) A statisztika élén magyar szerzők közül Kosztolányi Dezső szerepel az első helyen 15 könyvvel, Illyés Gyula és Karinthy Frigyes a második helyen 13-13-mal. A legaktívabb magyarról franciára fordítók: Kassai György 31, illetve Gara László 30 mű tolmácsolásával. A legtöbb magyarból fordított könyvet megjelentető kiadók: Seuil (20), Gallimard (19), Corvina (18) és Albin Michel (16). A franciából magyarul megjelentetett szerzők verhetetlen bajnoka Jules Verne 147 kötettel, őt követi „csak” 76-tal Émile Zola, 63-mal Anatole France, 61-gyel Robert Merle.

Ami a színdarabok magyarra való átültetését illeti, ebben Heltai Jenő munkássága a legjelentősebb. „Ő maga több mint százötven színdarabot adaptált sikeresen különböző idegen nyelvekből, főként franciából [...]” (62.) Ez utóbbi idézet már Tüskés Anna következő, *Heltai Jenő francia levelesládájából* című tanulmányában olvasható. Heltai francia nyelvű leveleinek fő témája a külföldi színdarabok magyarországi bemutatása. A levélíró igyekezett minél több francia drámaíróval személyes kapcsolatot kialakítani, sokukat vendégül is látta budapesti otthonában.

Munkásságáért a Francia Becsületrenddel tüntették ki. A franciára való fordítással kapcsolatban viszont nagyon fontos megállapítást tett: a színházi siker érdekében szinte mindig szükség volt olyan francia adaptátorra, aki nemcsak fordító, hanem maga is író volt.

A *François Gachot magyar-francia irodalmi, képzőművészeti és zenei kapcsolataihoz* című tanulmány a huszonöt évig (1924–1949) Magyarországon élt Gachot számos szerző által elemzett, sokoldalú munkásságára vonatkozó ismereteinket egészíti ki a Petőfi Irodalmi Múzeumba került két új hagyaték alapján. Az egyik Tallós Ilona festőművésznőnek Gachot-val folytatott levelezése, a másik Gachot nevelt lányának, Fekete Klárának leszármazottai által 2017 szeptemberében a Múzeumnak adományozott több száz dokumentuma. Gachot-nak Tallóshoz írt mintegy nyolcvan leveléhez három novella gépirata és tizenöt vers autográf kézírata kapcsolódik mellékletként, a versek szövegét Tüskés Anna mint függelékkel csatolja írása után. Az életpálya adott szakaszának ismertetését ezúttal tehát forrásközlés egészíti ki.

A következő tanulmány, *Gara László élete és munkássága* címmel abban különbözik az eddiektől, hogy nem részleteket, hanem egy teljes életpályát foglal össze tömören, de számos adat felhasználásával. Ez annál is fontosabb, mivel Gara „részletes életrajza és munkásságának átfogó bemutatása” (121) mindeddig hiányzott. Az 1904-ben született és 1966-ban elhunyt Gara a budapesti Lónyai utcai Református Gimnáziumban tanult, és aktívan részt vett az önképzőkör irodalmi szakosztályában. Az első dokumentum ennek a szakosztálynak a jegyzőkönyvéből való, s a tehetséges diák költészeti és zenei téren kifejtett aktivitásáról tanúskodik. Jól zongorázott, érdeklődött a zenetörténet iránt, verseket írt és bírált. 1924-ben sporttudósítóként a párizsi olimpiai játékokra utazott, majd beiratkozott a Sorbonne-ra. Az 1920-as évek második felében és az 1930-as években több budapesti újság tudósítója volt. Már ekkor számos magyar irodalmi művet fordított franciára. A második világháborút Franciaországban vészelte át. 1952-ben budapesti látogatásra hívták, de csak 1955 tavaszán engedélyezték visszatérését Párizsba. Ezután Gara „a magyar irodalom igazi nagykövete lett Franciaországban. Több mint ötven antológia és regényfordítás köszönhető neki: Ady Endre, József Attila, Márai Sándor, Móricz Zsigmond, Molnár Ferenc, Szabó Magda, Ottlik Géza, Déry Tibor és mások műveit tolmácsolta az évek során a francia közönségnek.” (144–145.) Fő műve a magyar költészet francia nyelvű antológiája a 12. századtól napjainkig. Magyar fordítók által készített szó szerinti fordításból negyvennyolc francia költő dolgozott az antológián, amely összesen százharminckét költő százkilencvenhét versét közli. Gara munkásságát számosan méltatták az elmúlt évtizedekben. „A méltatások legfőbb tanulsága, hogy ugyan sokan kritizálták az antológiát, de senki sem csinált jobbat.” (160.)

Illyés Gyula francia-magyar kultúrdiplomáciai tevékenysége 1946–1948-ban címmel közölt tanulmány Illyés két, Franciaországban, Itáliában és Genfben való tartózkodásáról tudósít. A második világháború miatt hosszú ideig nyugati kapcsolataitól elvágott író nem csupán személyes ismerőseivel törekedett újra találkozni, hanem igyekezett hozzájárulni hazánk háború utáni kulturális elszigeteltségének csökkentéséhez is. Próbált segíteni egy magyar érdekltségű francia nyelvű folyóirat, a *Présence* újraindításában, bár ennek 1946-ban csupán egyetlen száma jelent meg. Magyar szépirodalmi művek lefordítását is sürgette, ezekre azonban csak később került sor. Szerepet játszott a Sorbonne-on létesítendő Magyar Intézet előkészítésében. Tevékenysége – bár nem minden célja valósult meg – így is fontos fejezete a francia-magyar kulturális kapcsolatok történetének.

„Gyermekei a könyvek voltak”: Rab Gusztáv munkássága 1950 és 1963 között – ez a tanulmány az 1901-ben született Rabnak, a kezdetben szerelmi, lélektani témájú elbeszéléseket és történelmi regényeket olvasmányos stílusban író, népszerű szerzőnek érett kori, kiteljesedett, igazi művészi értéket képviselő munkásságát elemzi. Rab Gusztáv nevét a magyar közönség alig ismeri, mivel az itthoni hivatalos szervek 1949-től szilenciumra ítélték, s miután 1958-ban sikerült Franciaországba költöznie, további műveit az asztalfióknak írta, illetve csak idegen nyelveken jelentette meg. Épp Tüskés Anna érdeme, hogy hozzáfogott az író halála után fél évszázaddal Magyarországra került hagyaték feldolgozásához, és több művet sajtó alá rendezett. Ennek a sokrétű munkának az egyik eredménye a tanulmánykötet következő értekezése: *Magyarország képe Rab Gusztáv Utazás az Ismeretlenbe című regényében*. Az ötvenes évek közepén született regény cselekménye 1951. június 8-án kezdődik, témája az úgynevezett „osztályidegenek” Budapestről való erőszakos kitelepítése, nyomorúságos körülmények között történt elhelyezése, a munkatáborokban átélt szenvedések és kegyetlenségek.

A kötet *Összegzése* előtti utolsó tanulmány *Nemes Nagy Ágnes francia levelesládájával* foglalkozik. A Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattárában őrzött levelek alapján közelebbről megismerhetjük Nemes Nagy francia és frankofón kapcsolatait, amelyek különösen az 1960-as és 1970-es években voltak sűrűek és személyesek. A magyar költészet francia nyelvű antológiájában – amelyről fentebb megemlékeztünk – az ő versei is megjelentek franciául, s többek között ennek nyomán került kapcsolatba André Frénaud-val, Paul Chaulot-val, Jean Rousselot-val, Pierre Emmanuelle és másokkal. A baleset következtében meghalt Paul Chaulot emlékére 1970 novemberében Budapesten emlékülést rendeztek, amelyen több francia költő is részt vett, jelen volt Nemes Nagy Ágnes is. Levélírói tevékenysége az 1980-as években megritkult, legyengült egészségi állapota miatt le kellett mondania a kapcsolatok aktív ápolásáról.

Befejezőként megismételjük, amit már bevezetőnkben megállapítottunk: Tüskés Anna mind könyvének tartalmi gazdagsága, mind témáinak változatos módszertani megközelítése révén fontos tanulmánykötettel gazdagította francia-magyar komparatistikai irodalmunkat.